

Marx 200 yaşında: Bir devrimcinin kapitalizm eleştirisi

Kurtar Tanyılmaz

Giriş

1990 yılında SSCB'nin çökmesinden sonra yıllarca ölü muamelesi yapılan Marx'a ilgi, özellikle 2007-2008 finansal krizi sonrasında yeniden artmış görünüyor. Marx'ın doğumunun 200. yılında yakın dönem kapitalizminin yükselen yıldızı Çin'in Marx'ın Almanya'da doğduğu Trier kentine devasa bir Marx heykeli hediye etmesi bu ilgi artışını ifade etmek bakımından sembolik bir anlam taşıyor olsa gerek.¹ Elbette bu ilgi tesadüfi değil. “Sosyalist” aydınımız Murat Belge her ne kadar “Marx *Manifesto*’yu 1848’de, *Kapital*’i ise 1867’de yayımladı. Yani epey bir zaman önce!” dese de,² aslında günümüz kapitalizminin karşı karşıya bulunduğu açmazlar Marx’ın tahlil ve öngörüsünün isabetliliği karşısında burjuva çevrelerde bile yadsınamıyor.

Kısa bir süre önce “Açlığı çözemeden Mars’a gidiyoruz” başlığıyla verilen haber şöyle: Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı’nın (WFP) Baş Ekonomisti

1 *Birgün*, 06.05.2018.

2 <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8519/sosyalizmin-genel-sorunlarina-giris#.WwHWEE-iFPIU>.

Arif Husain, dünya çapında açlık rakamlarında artış olduğunu vurgulayarak, “İnsanoğlu 21. yüzyılda Mars’a gitmekten bahsediyor ancak yeryüzünde halen insanlar açlık çekiyor” yorumunu yapıyor.³

Birleşmiş Milletler’in uzman bir kuruluşunun baş ekonomistinın bu açıklaması 21. yüzyılda dünya kapitalizminin içinde bulunduğu temel sorunu gayet iyi özetliyor. Bu yaman çelişki karşısında burjuva dünyasında ve ekonomi çevrelerinde övgü, itiraf, endişe karışımı bir ruh hali ile Marx’ın adını anmak oldukça yaygın. Örneğin küresel finansal kriz sonrası, dünya ekonomisinin bir türlü toparlanamaması karşısında kriz öngörüsündeki isabetlilik nedeniyle adı “kriz kâhini”ne çıkan Nouriel Roubini, 2011 yılında *Wall Street Journal* adlı gazetede yayınlanan bir röportajda “Marx haklıydı”, “piyasalar işlemiyor” demişti.⁴ Yakın dönem benzer bir tahlile örnek olarak ise İngiltere Merkez Bankası Başkanı Mark Carney’in açıklamalarını gösterebiliriz. Carney Kanada Büyüme Zirvesi’nde yaptığı konuşmada, teknolojik gelişmelerle beraber milyonlarca kişinin işini kaybedeceğini ve ücretlerde bir durgunluğun yaşanacağını söyleyerek, bunun Marksizm’in yükselişine yol açabileceğini ve Marx ve Engels’in yeniden önem kazanacağını belirtiyordu.⁵

Ama sadece burjuva çevrelerde değil, günümüz sol entelektüel çevreleri içinde de “Marx’a Geri Dönüş” veya “Marx Ötesi Marx” adı altında Marx’a sıkça yer veriliyor. Biz söz konusu çevrelerin iyi bir temsilcisi olduğunu düşündüğümüz Žižek’i örnek olarak verelim. *Komünist Manifesto’ya Giriş* adlı kitabının Almanca baskısı üzerine kendisiyle yapılan röportajda⁶ Žižek, “günümüz dünyasında *Komünist Manifesto* ne kadar güncel?” sorusuna “O kadar da değil” diye cevap veriyor. Doğanın Marx’ın öngörüsünden daha çok bozulduğunu, proletaryanın Marx’ın döneminden daha farklı olduğunu, günümüzde özellikle Batı’da işçilerin sömürseler bile kazanılmış ayrıcalıklara sahip olduklarını, oysa dünyada birçok insanın eğreti koşullarda yaşadığını (güvencesiz işçileri ve göçmenleri kastederek) belirtiyor. Bu tespitlerden hareketle yazarımız şu sonuca varıyor: “Marx’a sadık kalmak istiyorsak, Marx’tan kopmak zorundayız” (!) Röportajı yapanın “peki bugün ne yapalım?” sorusuna ise “Marx’ın 11. tezini yeniden yorumlamalı; 20. yüzyılda dünyayı çok hızlı değiştirmeyi denedik, şimdi bir adım geri gitmeli ve dünyayı daha iyi yorumlamalıyız” diye cevap veriyor. Daha somut olarak ne yapılması gerektiği sorusu karşısında ise şöyle diyor: “Ben şapkadan tavşan çıkaran bir sihirbaz değilim; ben size doğru şapkayı sunuyorum; şapkadan tavşanı nasıl çıkaracağınız size kalmış.”

3 *Hürriyet*, 15.12.2017.

4 *The Wall Street Journal*, 12.08.2011.

5 *The Independent*, 16.04.2018.

6 http://www.deutschlandfunkkultur.de/slavo-j-zizek-ueber-das-kommunistische-manifest-heute-wenn.2162.de.html?dram:article_id=416803, 29.04.2018.

Bu örnekler bize günümüz kapitalizmini ele alırken Marx'a dönük ilginin arttığını, gelgelelim herkesin kapitalizme bakışında Marx'ı, körün fili tarifi gibi, işine geldiği biçimde kullandığını gösteriyor. Özellikle Marx'ın doğumunun 200. yılı vesilesiyle kaleme alınan çoğu yazıda "iktisat teorisyeni" Marx'ın sosyalist devrimci Marx'tan keskin bir şekilde ayırtıldığını görüyoruz. İleri sürülen "bazı teorik tespitleri doğrudu ama çoğu öngörüsü tutmadı", "günümüzde kapitalizm çok değişti", "teorik fikirleri doğru olsa da politik sonuçları yanlıştı" vb. görüşler teorik bakımdan burjuvazi için "zararsız", devrimci fikirlerinden ise arındırılmış bir Marx algısına, adeta bir tür "light Marx" ya da "hayalet Marx" imgesinin yayılmasına hizmet ediyor. Peki ama Marx'ın kapitalizm karşısındaki eleştirel yaklaşımının özü, ana çekirdeği neydi? İşte bu kısa yazıda bu soruya cevap vermeyi amaçlıyoruz.

Teorisyen Marx'ı devrimci Marx'tan koparmamak!

Baştan söyleyelim; biz "iktisat teorisyeni" Marx'ı sosyalist devrimci Marx'tan koparmanın doğru olmadığı, böyle yapmanın Marx'ın kapitalizm karşısındaki yaklaşımını kendi bütünselliği içinde ele almanın önünde bir engel olduğu kanısındayız. Evet, Marx kapitalizmin sırrını çözdü, ama sihirle, "şapkadan tavşan çıkararak" değil; devrimci bir amaç uğruna ve bilimsel temellerde. Marx'ın tüm yaşamına yön veren güdü devrimci pratik içinde, işçi sınıfının siyasal mücadelesine katkıda bulunmaktı. Marx'ın hareket noktası, bireyin özgürleşmesi için tarihsel ve toplumsal koşulların değiştirilmesi gerektiği, bunun için **devrimci** bir mücadele vermek gerektiğiydi. Nail Satlığan'ın ifadesiyle "Marx'ın bütün bilimsel serüvenine ve çabasına yol gösteren ve ona başlangıç noktası olan temel kabul şudur: Ezilenlerin ve sömürülenlerin yanında olmak."⁷ İlk yazdığı eserlerinden *Kapital*'e gelinceye kadar bu yönde gösterdiği çabada bir **süreklilik** vardır. En yakın dostu, mücadele arkadaşı Engels'in Marx'ın mezarı başında yaptığı konuşma bu bakımdan yeterince aydınlatıcıdır.⁸ Konuşmasında Darwin'in organik doğanın gelişme yasasını bulması gibi Marx'ın da insanlık tarihinin gelişme yasasını bulduğunu, yanı sıra günümüz kapitalist üretim tarzına ve bu üretim tarzının yaratmış bulunduğu burjuva toplumuna hükmeden özel hareket yasasını ve artık değeri de keşfettiğini belirttiikten sonra Engels şöyle devam ediyor:

7 Bu ifade, Nail Satlığan'ın 1993 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından düzenlenmiş bir panelde yaptığı konuşmadan alıntıdır. Söz konusu panelin dökümü daha önce bu dergide yayınlanmıştı. "Yüzyıl biterken sosyal bilimlerde büyük teoriler", *Devrimci Marksizm*, Sayı: 19, Sonbahar 2013-Kış 2014, s.70. Bu vesileyle bundan tam 5 yıl önce kaybettiğimiz, hem hoca hem arkadaş olarak kendisinden çok şey öğrendiğim Nail Satlığan'ı da saygıyla anmak isterim.

8 <https://istiraki.blogspot.com.tr/2010/05/marxa.html>.

Bilim insanı olmak böyle bir şeydi. Gelgelelim onun pratiğinde esasî teşkil eden bilim değildi. Marx için bilim, tarihsel gerçeklikteki bir dinamik, devrimci bir güçtü. Pratik uygulaması önceden düşünülmesi bile imkânsız olan teorik bilimdeki bir keşifle karşılaştığı vakit büyük bir sevinç duysa da o, asıl sevinci, keşfin sanayide ve genelde tarihsel gelişmede yaşanan ani devrimci değişimlere sebebiyet verdiği noktada duyardı. Misal, Marx, elektrik alanındaki, özellikle yakın zamanda Marcel Deprez tarafından yapılan çalışmaları çok büyük bir dikkatle takip ediyordu. Çünkü Marx, her şeyden önce, bir devrimciydi. Hayatının hakikî görevi, şu veya bu şekilde kapitalist toplum ile onun vücuda getirdiği devlet kurumlarını çökertmek, kendi konumunun ve ihtiyaçlarının bilincine, kurtuluşuna dair koşulların bilincine onu vakıf kılan ilk kişi olarak modern proletaryanın kurtuluşuna katkı sunmaktı. Mücadele onun bir parçasıydı. Çok az insanın aşık atabileceği ölçüde bir tutku, azim ve başarı ile mücadele etti o.

Marx'ın devrimci mücadelesini “tarihsel gerçeklikteki bir dinamik, devrimci bir güç” olan **bilimsel** temellerde yürüttüğünü de es geçmemek gerekir. Aşağıda göstermeye çalışacağımız üzere, Marx'ı kendisinden önceki veya sonraki ütöpik veya romantik kapitalizm eleştiricilerinden ayıran en önemli nokta budur. Bu bakımdan baş eseri *Das Kapital*'in, bir anlamda, *Komünist Manifesto*'da ileri sürülen işçi sınıfının iktidarı eline almasının nesnel ve öznel koşullarına ilişkin fikirlerin ve programın bilimsel altyapısını oluşturduğunu söyleyebiliriz.⁹

Bu noktayı biraz açalım. Özellikle kadınlarla erkekler arasındaki iktidar ilişkileri üzerine yazan Avusturyalı kadın yazar Elfriede Jelinek'in, filme de çekilen *Piyaniist* adlı romanı Türkiye'de bir ara “halkın ar ve hayâ duygularını incittiği gerekçesiyle” yasaklanmıştı. Bunun üzerine Jelinek cevaben kitabı basan yayınevine gönderdiği mektupta kendi yaklaşımını şöyle ifade ediyordu:

Yazılarımda her zaman hakikati söylemeye çalışıyorum. (...) Ben hakikati sadece gözlemlerden çıkarmıyorum, özellikle bilgiden elde ediyorum. Benim için önemli olan herhangi bir gerçek olayı betimlemek değil. Çünkü ben gözlemlediklerimi toplumsal iktidar süreçlerinin bir sonucu olarak değerlendiriyorum. (...) Ben hakikati asla değişmeyecek bir şey olarak sunmamaya büyük özen gösteriyorum. (...) Yapmaya çalıştığım şey, bu konulardaki bilgimi çalışmalarımda görünür kılmak. Böylece söz konusu konuları değiştirmeye çalışıyorum. Görünürde değiştirilemez bir şeyi değiştirilebilir olarak sunuyorum. Yani hakikat, iktidar ilişkilerinin betimlenmesinde değiştirilemez gibi görünse de sunuşlarımda değiştirilebilir gösterilmektedir. Şartlardan kuşku duymak, bu şartları değiştirmenin başlangıcıdır. Bunun için okurlarda şart ve koşulların değiştirilmesi gerektiğinin mutlak bilinci yaratılmalıdır.¹⁰

9 Bu tespitin derinlemesine ele alındığı bir yazı için bkz. Sungur Savran, “*Das Kapital*: Komünizmin kitabı”, *Devrimci Marksizm*, sayı: 32-33, 2017, s. 211-232.

10 *Radikal*, 02.05.2002.

Bu yaklaşım, Marx'ın *Kapital*'in alt başlığı olan Siyasal İktisadın Eleştirisi'ndeki **eleştirinin**, bilimsel temellerde bir kapitalizm eleştirisinin özünü tastamam yansıtmaktadır. Görünüşün arkasındaki gerçekliği, tarihsel açıdan özgül toplumsal ilişkileri ortaya çıkarmak (öz-biçim diyalektiği) ve aynı zamanda mevcut (kapitalist) toplumsal ilişkilerin tarihselliğini, bunların içsel çelişkileri nedeniyle sınırlı, geçici ve dolayısıyla değiştirilebilir olduğunu göstermek (özne-nesne diyalektiği). Marx, siyasal iktisatçılardan farklı olarak kendi eleştirisinin ayırt edici boyutunu şöyle ifade etmiştir:

Bizim bakışımız, kapitalist sisteme hapsolmuş oldukları için, kapitalist ilişkiler içinde nasıl üretildiğini görebilen, ancak **bu ilişkinin kendisinin** nasıl üretildiğini ve aynı zamanda kendi çözülüşünün maddi koşullarını nasıl yarattığını anlayamayan iktisatçılardan temel olarak farklıdır. Onların aksine biz, sermayenin hem nasıl ürettiğini hem de nasıl üretildiğini görmüş bulunuyoruz.¹¹

Kapital'in tüm metnine hâkim olan bu yaklaşımın özünü ve özgüllüğünü ortaya koymak bakımından Çek felsefeci Karel Kosik'in aşağıdaki görüşlerine yer veriyoruz:

Marx'ın *Kapital*'i bir kuram değil, kuramsal bir **eleştiri** veya sermayenin **eleştirel** bir kuramıdır. Sermayenin toplumsal hareketinin nesnel oluşumlarını ve faillerinin bu oluşumlara karşılık gelen **bilinç biçimlerini** tarif etmenin yanı sıra ve sistemin işleyişinin (içinde rahatsızlıklar ve krizler barındıran) nesnel yasalarının izini sürmenin yanı sıra, sistemin **devrimci** bir yıkımını gerçekleştirecek öznenin ortaya çıkış ve oluşum sürecini de araştırır. Bir sistem ancak hareketinin ve yıkımının (ortadan kaldırılmasının) içkin yasaları açıklığa kavuşturulduğunda bütünlüğü ve somutluğu içinde tarif edilmiş olur. Sistemin sömürüye dönük niteliğini kavramak ve bu niteliğin bilincine varmak, praksisin bir tarihsel biçiminin serüveninin **devrimci** bir praksisle sonuçlanması için vazgeçilmez bir koşuldur.¹²

Keza Marx uygulamış olduğu yöntemin anahtarını, *Kapital*'in görece artık değer üretimini tartıştığı bölümünde şöyle vermektedir:

Fabrika mevzuatı, sermaye tarafından zorla koparılan ilk ödün olarak yalnızca

11 K. Marx, *Kapital'e Ek: Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları*, çev. Mustafa Topal, İstanbul: Ceylan yayınları, 1999, s. 137; biz söz konusu metni Sungur Savran'ın çevirisinden aldık. *Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü*, F. Başkaya ve Aydın Ördek (ed.), Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2008, s. 283.

12 Kosik, *Dialektik des Konkreten – Eine Studie zur Problematik des Menschen und der Welt* – Suhrkamp Verlag, 1986, Frankfurt am Main, s. 183-4; Türkçesi: *Somutun Diyalektiği - İnsan ve Dünya Sorunları Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ezgi Kaya, İstanbul: Yordam Kitap, 2015, s. 165-6 (Vurgular yazara ait; biz çeviride bazı düzeltmeler yaptık).

temel eğitimi fabrika çalışmasıyla bağlantılı hale getiriyorsa, hiç kuşku yok ki, kaçınılmaz olduğu üzere siyasal gücün işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesiyle, teknolojik eğitim de, hem teorik hem de pratik olarak, işçi okullarındaki yerini alacaktır. Yine de hiç kuşku yok ki, üretimin kapitalist biçimi ile işçilerin bunlara karşılık düşen iktisadi koşulları, bu tür köklü dönüşüm dinamikleriyle ve bunların hedefi olan eski iş bölümünün ortadan kaldırılmasıyla tam bir çelişki içindedir. **Ne var ki, bir tarihsel üretim biçiminin çelişkilerinin gelişimi, bunların çözümlenmesinin ve yeniden biçimlenmesinin tek tarihsel yoludur.**¹³

Marx toplumsal ilişkilerde eşitsizliğin kökeninin ve buna bağlı olarak bireyin özgürleşmesinin önündeki asıl engelin maddi üretim koşullarında yattığı anlayışından hareket ediyordu. İzlediği **diyalektik** yöntem sayesinde hem kapitalist topluma özgü ilişkilerde adeta bir sır olan sömürüyü ortaya çıkarmış hem de kapitalist ekonominin “hareket yasaları”nı ortaya koymuştur.

Marx sömürü ilişkisini bir sır olmaktan çıkartırken kapitalizme özgü tarihsel koşullardan yola çıktı. Üretici güçlerin ve toplumsal işbölümünün geliştiği bir toplumda toplumsal emeğin çeşitli faaliyetlere dağılımı özel emek biçimine bürünmekteydi. Meta üretiminin genelleştiği bir toplumda söz konusu özel emekler piyasada eşitler arası bir mübadele ilişkisine giriyorlardı. Gelgelelim emek gücünün de meta olduğu ve kapitalistin üretim araçlarında özel mülkiyete sahip olduğu koşullarda, Marx bu eşit mübadele ilişkisinin arkasında, üretim alanında bir sömürü ilişkisinin yattığını ortaya koyuyordu. Zira sermayedar bir meta olarak emek gücünün mübadele değerini (ücret) işçiye öderken, onun kullanım değerine (fiziksel ve zihinsel çalışma kapasitesi) el koymaktaydı. Bu sırrın keşfi ile Marx, sadece o dönemde değil günümüzde de yaygın olan, kapitalistin de işçinin de üretime ayrı birer katkısı olduğu, her ikisi arasında ortak çıkar bulunduğu ve pekâlâ aralarında uzlaşma olabileceği iddiasını yerle bir etmiş, iki ayrı sınıfın çıkarlarının çatıştığını açıkça ortaya koymuştur.

Kapitalizme özgü sömürü ilişkisinin daha önceki üretim tarzlarında olduğu gibi politik zora dayanmadığını, dolaysız üreticilerin üretim araçlarından ayrılmasının ve emek gücünün satılık hale gelmesinin bir sonucu olarak **üretim** alanında ortaya çıktığını göstermek şu bakımdan önemlidir. Daha önceki üretim tarzlarından farklı olarak kapitalizmde toplumsal iktidar/egemenlik ilişkilerinin kökeninin çoğu burjuva iktisatçısının veya kapitalizm eleştiricisinin iddia ettiği gibi dolaşım (mübadele ve bölüşüm) alanında yer almaması, toplumsal koşulların radikal dönüşümü için toplumsal eşitsizliklerin (kitlese işsizlik, yoksullaşma, iktisadi bunalımlar vb.) sorumlusu olarak kapitalizmin işleyişindeki bazı aksaklıkları, yöneticilerin ahlaksız ve vicdansız davranışlarını veya izledikleri politikaları değil; mevcut üretim ilişkisini dönüştürmeyi hedef tahtasına koymayı gerektire-

¹³ Marx, *Kapital*, 1. Cilt, çevirenler: Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, s. 466 (Vurgu bize ait).

cektir.

Başka türlü ifade edersek, **sorunun kökeni** bazı kapitalizm eleştiricilerinin iddia ettiği gibi, özel mülkiyetin eşitsiz dağılımında, emeğin ürünlerine sonradan “tekel gücü” ya da “devlet gücü” ile zorla el koyulmasında veya devletin izlediği yanlış politikalarda değildir. Marx’ın ortaya koyduğu, bunlar ortadan kaldırılsa bile ya da emek gücüne “adil” bir ücret ödense bile sömürünün varlığını sürdürdüreceğidir. Zira asıl sorun, işçinin satmak zorunda olduğu emek gücünün (hem harcanan fiziksel emek gücü hem de neyin, kim için, nasıl üretileceğine karar vermeyi içeren zihinsel emek gücü) üretim alanında yarattığı artık değere (karşılığı ödenmemiş emeğe) sermayedar tarafından el koyulmasındadır! Bu kavrayışın mantıksal sonucu, “üretim iyi, bölüşüm kötü” anlayışına da, “kapitalizmin iyi yanlarını muhafaza et, kötü yanlarını düzelt” yaklaşımına da dayanan stratejilerin kapitalizmde sömürüye ve buradan türeyen toplumsal eşitsizliklere son vermeye yetmeyeceğidir.

Marx sömürünün yanı sıra, daha doğrusu bu sömürü ilişkisinden hareketle, *Kapital*’i yazmasının asıl amacı olan, “kapitalist ekonominin hareket yasalarını” ortaya koymuştur. Kapitalizmin ana gelişme eğilimleri olarak metalaşma ve proleterleşmenin, büyük ölçekli üretimin, sermayenin yoğunlaşmasının ve merkezleşmesinin artacağını kanıtlamıştır. Bu gelişme eğilimlerinin hızlı teknolojik ilerleme ve buna bağlı üretkenlik artışları sayesinde bir yanda üretimin ve emeğin artan toplumsallaşmasına, böylece planlama ihtiyacının doğmasına ve dünya ekonomisinin artan bütünleşmesine, öte yanda kâr oranının azalma eğilimiyle açığa çıkan uzun dönemli bunalımlara, kitlesel işsizliğe yol açacağını göstermiştir. Bütün bu tespitlerden Marx’ın vardığı sonuç, belki de kapitalist ekonominin en önemli “hareket yasası”, kapitalizmin, kendi iç çelişkilerinin bir sonucu olarak bir yandan üretici güçleri geliştirip, üretimi toplumsallaştırıp tüm insanların ihtiyaçlarını tatmin edecek bir toplumun maddi önkoşullarını hazırlarken aynı zamanda sınıf mücadelesinin şiddetlenmesine yol açtığıdır. Özetle Marx bilimsel ve devrimci bir yöntem sayesinde kapitalizmin yıkılmasının neden **gerekli** (“üretici güçlerin yıkıcı güçlere dönüşme eğilimi”) ve **mümkün** (mevcut üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi, sınıf mücadelesinin kızışması, kapitalizmin kendi çelişkili gelişiminin sınıfların ortadan kalkmasının koşullarını hazırlaması, “mezar kazııcısı” olarak işçi sınıfının artan potansiyel gücü) olduğunu ortaya koyabilmiştir.

Sonuçlar

Bu kısa yazı kapsamında, Marx’ın kapitalizm analizinin, bireyin özgürleşeceği koşulları yaratmak, bu doğrultuda sömürüyü ortadan kaldırmak için “ne yapmalı?” diye soran ve pratikte mücadele eden bir devrimcinin kapitalizm eleştirisi olduğunu ileri sürdük. Söz konusu eleştirinin harcında birbirini koşullayan iki amaç bulunduğunu belirttik: Bilimsel temelde kapitalizmi açıklamak, yani yüzeydeki

görünüş biçimlerinin ardına geçip, bu biçimlerin temelinde yatan özsel ilişkileri çekip çıkarmak ve verili toplumsal ilişkileri sorgulayarak, koşulların değiştirilebilirliğini ortaya koyarak, tarafsız nesnellığın ardına geçmek; taraf olmak, yan tutmak. Marx'ın eleştirisinin etik ve vicdani değil, bilimsel temelde bir devrimci eleştiri olduğuna işaret ettik. Bu tür bir devrimci eleştiri ile kapitalizme yaklaşmak sayesinde ki, Marx hem kapitalizmde sömürüyü teşhir edebilmiş hem de kapitalizmin ortadan kalkmasının önkoşullarını hazırlayan eğilimleri ortaya koyarak, tarihsel koşulların sosyalist devrim için olgunlaştığını gösterebilmiştir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de sıkça ileri sürülen iddia Marx'ın kapitalizmin kendiliğinden çökeceği görüşünde olduğudur. Marx'ın tahlilinden böylesi bir sonuca varmak yukarıda da vurguladığımız üzere Marx'ın devrimci eleştirisiyle bağdaşmaz. Marx kapitalizmin yıkılmasının mümkün ve gerekli olduğunu kanıtlamıştır. Ancak bu **kendiliğinden** ortadan kalkacağı anlamına gelmez. Sonucu sınıf mücadeleleri ve işçi sınıfının bir devrimci partide örgütlenme yoluyla gelişmesine yaslanan sosyalist devrim belirleyecektir. Sosyalist bir devrimin yokluğunda Marksistlerin kapitalizmin yazgısına dair söyleyebilecekleri en temel şey “ya sosyalizm ya barbarlık” şiarıdır.

2011 yılında Occupy Wall Street (Wall Street'i İşgal Et!) toplumsal hareketi, “Biz 99%'uz” şiarıyla bankalara ve zenginlere karşı epey mücadele etmişti. Oraya giden ve eylemcilerle görüşen bir Türk gazeteci yayınladığı haberde hem izlenimlerini aktarmış hem de oradaki eylemcilerden bazılarıyla çektiği fotoğrafı paylaşmıştı.¹⁴ O fotoğrafta eylemcilerin ellerinde tuttıkları pankartta şu slogan yazıyordu: “daha az kâr, daha fazla keyif” (“Less Profit, More Joy”). Bu sloganın günümüzde kapitalizm eleştirisinde yaygın bir yaklaşımı temsil ettiğini söylemek abartı olmasa gerek. Vicdan ve ahlaka seslenenlerin, daha “adil” bir düzen isteyenlerin ortak bir sloganı olabilir bu. Oysa bu yazı kapsamında göstermeye çalıştığımız gibi, Marx'ın kapitalizm eleştirisinden çıkan bir başka sonuç, romantik veya ütöpik eleştiricilerin “can yakmayan kapitalizm” veya “vicdanlı kapitalizm” arayışlarının asıl toplumsal eşitsizliğe yol açan sömürüyü ortadan kaldıramayacağıdır. Sömürünün ortadan kaldırılmasının koşullarını yaratmak ancak kapitalist üretim ilişkilerinin dönüştürülmesiyle, yani emek gücünün bir meta olmaktan çıkması ve üretim araçlarının kolektif mülkiyete geçmesi ile mümkündür. Bu ise “doğru” politikalarla ve reformlarla değil, ancak işçi sınıfının bilinçli bir mücadelesi ile gerçekleşebilir. Marx'ın kapitalizm karşısındaki yaklaşımının ve eleştirisinin “ruhuna” denk düşen daha doğru slogan, kanımızca, şöyle olmalıdır: “sıfır kâr, herkese iş; keyfini çıkar!” (“No Profit, Jobs for All. Enjoy Life!”). Kârın, yani sömürünün olmadığı, herkesin işinin olduğu, yani istihdam edildiği, kolektif mülkiyete dayalı bir ekonomide insan hem daha özgür olacaktır hem de daha keyifli bir hayat sürecektir.

¹⁴ Mehveş Evin, “Affedersiniz, 200 bin dolarınız var mı?”, *Milliyet*, 06.11.2011